

5. Яценко Т. Творчість Миколи Вороного – перша декларація ідей і форм українського символізму // Українська мова і література в школі. 2005. № 5. С 22–26.

Бануляк Валентина – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська література кінця XIX–початку XX століття.

Єлизавета Вишнева
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Поляруш Н. С.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ЗБІРКИ «ПОМСТА» ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА

Творча постать Леоніда Мосендза (1897–1948) – прозаїка, поета, літературознавця, вченого-хіміка, політичного діяча – мало досліджена в сучасному літературознавстві. Спорадичні публікації, в яких розглядається його прозова і поетична спадщина, не відображають загальної картини, не дають можливості побачити й оцінити його літературний доробок системно, панорамно.

Актуальність теми дослідження полягає у необхідності визначення місця Мосендзової творчості в українському літературному процесі XX століття, у потребі пізнання особливостей, основних рис його малої художньої прози і, таким чином, у доповненні об’єктивної та цілісної картини цього процесу.

Мета статті – осягнення й осмислення художнього світу збірки малої прози Леоніда Мосендза «Відплата» в контексті загальної панорами українського літературного процесу.

З новел Л. Мосендза, які з'явилися в «Літературно-Науковому Віснику», першою була надрукована в 1928 році «Помста» [5, с. 206]. Через десять років вона мала дати назву цілій збірці, але видавництво чомусь назвало збірку інакше: «Відплата» [2, с. 88]. У другому, празькому, виданні збірки авторська назва буде повернута: «Помста» [10, с. 14].

Тема помсти стала лейтмотивом цілої серії новел письменника. У короткій передмові до празького видання (документованій: «1941 – Братіслава») прозаїк подає власне бачення ідеї відплати як одного з найбільших стимулів до чину в людському житті: *«Ідея відплати є найістотнішим стимулом життя, твердить десь Емерсон. І для нашого життя потребуємо цього стимулу в найбільшій мірі. Не боїмося жодної форми його прояву. Хай це буде навіть і помста. Та помста не раба, а пана. Того, хто відплату ніколи не здійснює в одній площині з об'єктом відплати. Але, щоб статику своїх намірів перевести в чин, здійснюється над ціллю, як сокіл – птах високого лету – і б'є згори, завжди і лише згори...»* [6, с. 3].

Твір «Відплата» можна було б назвати канонічним жанровим зразком новели у Мосендзовій творчості. У новелі – структурально згорнутий у кілька годин час. Незвичайний герой (папа римський) постає у драматичній ситуації – помирає. Фабула новели побудована на інтризі, зіткненні трьох персонажів, кожен із яких має свою мету.

На смертному ложі у вісімдесятишестирічного папи сенсом життя є відплатити кардиналові Каруччіо за відбиту колись кохану дівчину. Папа чекає смерті столітнього камерлінга – кардинала, який проголошує смерть папи. Камерлінг проголосив уже про смерть трьох попередніх пап і чекає на смерть четвертого – головного героя новели. Коли надходить звістка про смерть старого камерлінга, папа проголошує новим камерлінгом свого колишнього суперника і помирає. Це і є кульмінаційний пункт дії; пуант співпадає з «динамічною вершиною» (одним з найважливіших моментів твору, насиченим максимальним

напруженням, хвилюванням): суперник героя новели, який мав найбільше шансів одягнути папську тіару, уже ніколи, згідно з законом, не зможе стати папою.

Рефрен: «Папа вмирав», який ділить новелу на кілька частин, допомагає авторові динамізувати дію, підкреслити критичність, незвичайність ситуації. Новела закінчується тим же рефреном у доконаному вигляді: «Папа помер».

У цьому рефрені відчутна алюзія – антитеза до формули зміни королівської влади: *«Король помер. Хай живе король!»*. У новелі Л. Мосендза після смерті головного героя посяде його місце не той, хто найбільше на це сподівався: помер не лише реальний папа, але й померла надія того, хто хотів ним стати.

Тричі у творі змінюється «промінь зору». Плавно, майже непомітно він переходить від автора у «промінь зору» головного героя, а відтак – до нового камерлінга. Усі ці пучки «променів зору» збігаються майже одночасно в кульмінаційному завершенні новели. Такий фокусний збіг, поруч із співпаданням пуанта й «динамічної вершини», створюють неповторний емоційно-мистецький резонансний ефект.

У новелі – «Г'на рагата» («Заплатив»), написаній у Штернберку в 1932 році й опублікованій лиш через три роки, останній нащадок з роду Пачіолів із середньовічної Венеції мстить за смерть рідних – вбиває дожа-диктатора Джакомо Лоредано. На перший план, як бачимо, знову виступає мотив поклику крові, що звучав у різних варіантах у збірці «Людина покірна».

Зав'язкою у новелі є своєрідна боротьба братів Луки й Антоніо за душу сина Антоніо Франческо. Кожен з них прагне, щоб він успадкував їхню справу. Але Франческо знаходить свій шлях: він стає мандрівним ченцем.

Напруження у творі досягає апогею, коли дож Лоредано захоплює владу у Венеції. Пачіолі очолюють боротьбу проти тирана, але зазнають поразки й помирають

у в'язниці. Розв'язкою новели є повернення мирного ченця Франческо до Венеції й убивство ним Лоредано.

Твір завершується сценою відплиття бойового корабля на боротьбу «проти варварського сходу». На щоглі майорить старовинний прапор роду Пачіолів із написом: «*Non pacem, sed gladium*» («Не мир, але меч»).

Головним принципом організації художнього матеріалу у творі є спосіб композиційного зіставлення образів братів Пачіолі та протиставлення їх образів Франческо, який на певний час відходить від родових традицій. Але в зіткненні з екстраординарними обставинами Франческо знову повертається до родових традицій. Автор творить образ Франческо як антитезу до образів батька і дядька для окреслення протилежного в цілісному.

Новела «Птах високого лету» була опублікована перед самим виходом збірки «Відплата». Останній райнбурзький барон півстоліття носить у серці образу на свого кріпака, приятеля дитинства, який свого часу став щасливим суперником у коханні до селянської дівчини-кріпачки. Бездітний барон оголосить своїм наступником їхнього внука.

Творові властивий набір певних новелістичних типізацій: одна головна подія, навколо якої розвивається дія (нерозділена любов барона до кріпачки Катерини), пуант.

Разом із цим «Птах високого лету» має деякі жанрові ознаки, характерні й для повісті: головний герой є досить типовим для епохи Середньовіччя; час новели не цілком структурально обмежений; у творі можна виділити кілька «динамічних вершин» (у новелі така «вершина» найчастіше одна). Цими «динамічними вершинами» є, зокрема, сцени прощання малого Карла з Райнбургом, коли він від'їжджає на лицарську науку; переживання поразки у двобої з кріпаком Карлом; зустріч із нащадком Катерини та Карла; приготування до страти цього нащадка. Одна з «динамічних вершин» твору – перша зустріч із кріпачкою Катериною є

водночас і Wendepunkt'ом – поворотним пунктом життя молодого барона.

Несподівана новелістична розв'язка у «Птасі високого лету» – позірна страта кріпака Карла за викрадення панського сокола й проголошення цього нащадка коханої кріпачки прийомним сином та спадкоємцем Райнбурга.

Новела має, на відміну від більшості інших творів збірки, порівняно великі описові частини – історичного побуту, пейзажів, загальних характеристик персонажів.

«Євшан-зілля» – своєрідне продовження й обробка відомої легенди з Галицько-Волинського літопису. Крім Л. Мосендза до цієї легенди звертались О. Олесь, М. Вороний, М. Обачний. У новелі застосовано оригінальний мистецький принцип, який умовно можна було б назвати «обернено-симетричною алюзією»: історія половців ототожнюється з історією українців, а Русі-України – з історією Російської імперії. Як і в деяких Мосендзових поетичних творах, у новелі звучить мотив покидання рідної землі. Письменник знову знаходить виправдання для еміграції: лише вона змогла зберегти давніх богів, традиції та звичаї свого народу.

Історія одвічного любовного трикутника лежить в основі новели «Ненависть». Нещасливий герой показує коханій жінці листи її померлого чоловіка, які свідчать, що він постійно її зраджував. Відмова жінки вийти заміж за нещасливого героя стає причиною його самогубства. Цей твір є своєрідним підтвердженням ідеї, висловленої І. Денисюком про те, що *«інформація, яку несе новела, – особливої якості: це глибинний зондаж у феноменальні явища життя й особливості людської психіки»* [1, с. 14].

Остання новела збірки – «Вояк відходить» – була спочатку опублікована під псевдонімом Ростислав Берладник і мала підзаголовок: «Розділ з роману» [3, с. 90]. У ній знову звучить тема сильної особистості, готової йти проти течії. На думку І. Набитовича, тематично й ідейно ця

новела мала б радше увійти до збірки «Людина покірна» [4, с. 58].

Відплата у розумінні Леоніда Мосендза – це не завжди помста. Часто у книзі це слово вживається в його первісному, шляхетному значенні. Для філософа Григорія Сковороди («Мінерва») відплата – це повернення на батьківщину й праця для неї, це бажання «...*усе, що назбирала душа по мандрівках, віддати тій землі, вхопити її кігтями мудрого Мінервиного птаха і до кожної ранки вкпанути свою краплину мудрости й любови...*» [6, с. 126].

На інтертекстуальних аспектах епічних творів збірки «Відплата» наполягає В. Просалова [8, с. 122]. Оповідання, нав'язані темами Середньовіччя і Відродження, вступали у взаємодію з текстами попередньої культури, творами самого автора та його сучасників. Самі заголовки творів «відсилали» то до покровительки ремесел і мистецтв Мінерви, то до легенди про чарівне зілля та художніх творів про нього («Отрок» М. Обачного, «Половці і отрок» О. Олеся, «Євшан-зілля» М. Вороного, «Володимир Мономах» В. Кулаковського та інших).

Л. Мосендз вдавався, на думку В. Просалової [9, с. 111], до кодової (мовної) інтертекстуальності, суть якої полягала у вмонтуванні в текст слів іноземною мовою. При цьому письменник не подавав жодних коментарів, які б прояснювали, скажімо, значення слів «*l'ha pagata*». Це перекладалося на плечі читача, котрий мав відчутти, що живе в багатомовному світі, і тому мусив розраховувати на здогадку. У зв'язку з тим, що заголовок корегував сприйняття тексту, то для посвячених (у цьому випадку тих, хто володів італійською мовою) він давав простір уяві, відкривав горизонт сподівань, для непосвячених, навпаки, ставав поштовхом для ймовірного прогнозування, інтуїтивного висунення гіпотез, адже мова йшла про багатий рід Пачіолів з Венеції, що мав на своєму родовому прапорі слова «*He mir, a меч!*».

Мала проза Л. Мосендза відповідала «законам» епічних жанрів. Письменник дав прекрасні зразки «текстів у тексті» («На утвор», «Роксолана») і «текстів про тексти» («Лист», «Євшан-зілля»). Ці твори свідчать про свідому діалогічну установку автора, котрий вводив у тексти різні точки зору, завдяки чому зображуване висвітлювалося багатовимірно, різнопланово. Співіснування у творі двох і більше суб'єктів висловлювання зумовлювало поєднання різних часових зрізів: минулого (з уст оповідача) і теперішнього (як реакції на почуте), читач отримував змогу спостерігати за їхнім діалогом, а то й полілогом. Прозаїк творив свій текст, який вступав у тисячі зв'язків з іншими.

Після виходу збірки «Відплата» з'явився досить прихильний відгук на неї у «Віснику» [7, с. 476]. Рецензент, підписаний криптонімом О. В., відзначає, що *«...виказує себе автор майстром новелі – штука, як відомо, не легка і не дуже поширена в нас... Оповідання Мосендза – лаконічні викладом, суворі думками, сповнені тої опанованої, але бурхливої пристрастности, яка відрізняє, наприклад, новелі П. Меріме. Тематика – героїчна...»*. А далі підсумовує: *«Л. Мосендз, безперечно, розгорнув цілком нову сторінку в нашій новелістиці і, ймовірно, не лише в новелістиці...»* [7, с. 477].

Отже, герої новел і оповідань Л. Мосендза – це життєдіяльні й активні особистості. Вони проявляють себе в незвичайних обставинах, не хочуть будувати своє життя на заспокоєнні, на приземленості. Це активні люди сильної волі, які прагнуть здолати всі перешкоди, змінити дійсність. У цих образах присутній той неоромантичний струмінь, який є однією з стилістичних особливостей творчості письменника.

Література

1. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. Львів : Академічний Експрес, 1999. 280 с.

2. Мосендз Л. Відплата : Оповіді. Львів : Українська Бібліотека, 1939. 123 с.
3. Мосендз Л. Вояк відходить: Розділ з роману. *Вістник*. 1936. Кн. 2. С. 86–102.
4. Мосендз Л. Людина покірна : Оповіді / передм. Л. Нигрицького. Львів : Вид. І. Тиктора, 1937. 126 с.
5. Мосендз Л. Помста // *Літературно-Науковий Вістник*. 1928. Кн. 11. С. 205–209.
6. Мосендз Л. Помста : Оповіді. Прага, 1941. 157 с.
7. О. В. Леонід Мосендз : Відплата // *Вістник*. 1939. Кн. 6. С. 476–477.
8. Просалова В. Оповідання Л. Мосендза та їх інтертекстуальне тло // *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2003. Вип. 5 (61). С. 122–130.
9. Просалова В. Текст у світі текстів Празької школи. Донецьк : Східний видавничий дім, 2005. 344 с.
10. Тарнавський О. Людське життя – це шукання правди. *Листи до приятелів*. 1961. №. 11–12. С. 12–18.

Вишнева Єлизавета – здобувач ступеня вищої освіти магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська література ХХ – початку ХХІ століття.

Оксана Верлан

Наук. керівник – к. філол. н., ст. викл. Зелененька І. А.

ВПЛИВ ІМПРЕСІОНІЗМУ НА ЛІРИЧНЕ «Я» ЮРІЯ ЛИПИ

Сучасне журналістикознавство характеризується тенденцією до оновлення методики, методології та